

УДК 347.94

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Литвин Наталя Анатоліївна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри службового та медичного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Lytvyn Nataliia

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Service and Medical Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0003-4199-1413*

Ярош Анна Олександрівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національна академія Служби безпеки України*

Yarosh Anna

*Candidate of Law,
Associate Professor of the Department of General Law Disciplines
National Academy of Security Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-0291-7061*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-3-9694

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ДОКАЗІВ У ЕЛЕКТРОННОМУ СУДОЧИНСТВІ

THE PECULIARITIES OF PROVIDING THE EVIDENCE IN ELECTRONIC JUSTICE

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей надання доказів у межах електронного судочинства. Зазначається, що проблематика надання доказів у межах електронного судочинства набуває надзвичайного значення в контексті повномасштабної війни, яку здійснює російська федерація проти України. У таких умовах, де відбувається вчинення воєнних злочинів, порушення принципів міжнародного гуманітарного права, агресії та геноциду, електронні докази стають ключовим елементом забезпечення правосуддя та встановлення відповідальності за вчинені злочини.

Акцентовується увага на тому, що використання електронних доказів характерно для всіх, без винятку, категорій адміністративних справ. Між тим існує заборона щодо надання переваги одному виду доказів перед іншими, що визначається принципом рівності у судочинстві. Особливу важливість набуває виокремлення специфіки електронних доказів, їхньої достовірності та прийнятності для суду. В контексті цифрового середовища необхідно розглядати питання цифрового підпису, методів збереження електронної інформації та технічних засобів забезпечення конфіденційності. Розуміння цих аспектів стає визначальним для забезпечення надійності та законності використання електронних доказів у судових процесах.

Зауважується на тому, що при наданні електронних доказів у електронному судочинстві можуть виникати різноманітні проблеми, пов'язані з технічними, юридичними та етичними аспектами. Для уникнення таких проблем запропоновано розробити і впровадити чіткі нормативи, стандарти безпеки, а також постійне вдосконалення технологій та процедур у сфері електронного судочинства.

Зроблено висновок про те, що електронне судочинство вносить значні покращення в судову систему України, але є деякі аспекти, які потребують реформування для забезпечення його ефективності та успішності. На підставі цього запропоновано заходи, направлені на забезпечення ефективності діяльності електронного судочинства.

Ключові слова: докази, доказування, цифровізація, електронні докази, електронне судочинство, адміністративне судочинство, інформаційні технології, інформаційне забезпечення, недостовірні інформація, правосуддя, воєнний стан.

Summary. The article is devoted to the analysis of the peculiarities of providing evidence in the framework of electronic justice. It is noted that the issue of providing evidence in e-justice is of paramount importance in the context of the full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine. In such circumstances, where war crimes, violations of the principles of international humanitarian law, aggression and genocide are committed, electronic evidence becomes a key element of ensuring justice and establishing responsibility for the crimes committed.

It is emphasized that the use of electronic evidence is typical for all categories of administrative cases, without exception. At the same time, there is a prohibition on favoring one type of evidence over another, which is determined by the principle of equality in justice. It is particularly important to identify the specifics of electronic evidence, its reliability and admissibility in court. In the context of the digital environment, it is necessary to consider the issues of digital signatures, methods of storing electronic information and technical means of ensuring confidentiality. Understanding these aspects is crucial to ensuring the reliability and legitimacy of electronic evidence in court proceedings.

It is noted that when providing electronic evidence in e-justice, various problems may arise related to technical, legal and ethical aspects. In order to avoid such problems, it is proposed to develop and implement clear regulations, security standards, and continuous improvement of technologies and procedures in the field of electronic justice.

It is concluded that e-justice brings significant improvements to the judicial system of Ukraine, but there are some aspects that need to be reformed to ensure its efficiency and success. On this basis, the author proposes measures aimed at ensuring the efficiency of e-justice.

Key words: evidence, proof, digitalization, electronic evidence, e-justice, administrative justice, information technology, information support, false information, justice, martial law.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку сучасних технологій і інформаційного прогресу, глибокі трансформації у сфері правосуддя неминуче визначають новий вектор розвитку. Ключовим фактором у модернізації правової системи є електронне судочинство, вплив якого визначається у спрощенні доступу до правосуддя, підвищенні ефективності та забезпеченні високої якості судового процесу. Ця новаторська парадигма у судовому вирішенні конфліктів володіє потенціалом не лише реформувати судочинство, але й встановити новий стандарт для справедливого, оперативного та доступного судового захисту для всіх громадян. Із використанням електронних технологій вона відкриває двері до судової системи для широкого кола людей, забезпечуючи ефективність та прозорість у процесі розгляду справ.

Так, у Рекомендаціях Рес (2001) 3 КМ РС державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій» вказується на необхідність забезпечення можливості щодо:

- 1) відкриття провадження за допомогою електронних засобів;
- 2) здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу;
- 3) отримання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи;
- 4) одержання інформації про результати провадження в електронній формі [1].

Вказане говорить про те, що електронне судочинство, як новаторський підхід до проведення судових процесів, передбачає використання різноманітних електронних засобів, таких як електронні документи, відеоматеріали, аудіозаписи та інші

електронні форми доказів. Цей електронний арсенал може легко впроваджуватися у судовий процес, забезпечуючи при цьому нові можливості для зручності та ефективності у розгляді справ. Поряд з цим виникає необхідність у вирішенні низки важливих аспектів, пов'язаних із використанням електронних засобів у судочинстві, що стосується питань забезпечення надійності електронних доказів, їх законності, захисту від несанкціонованого доступу, маніпуляцій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим підґрунтям дослідження стали праці учених, які займалися особливостями використання доказів у адміністративному судочинстві, зокрема, О. Бандурки, В. Бевзенка, Н. Блажівської, В. Богуцького, І. Бойко, І. Булгакової, О. Вершиніна, В. Гордєєва, О. Дубенка, А. Каламайко [5], А. Комзюка, І. Козинця [6], В. Кравченко [6], О. Лазько, М. Мельника, В. Самонової, С. Фурси, В. Шепітька [3] та ін. Зважаючи на багатогранність правових аспектів, пов'язаних із використанням доказів у адміністративному судочинстві, питання особливостей надання доказів у межах електронного судочинства залишається дослідженим не повною мірою.

Метою статті є дослідження особливостей надання доказів у межах електронного судочинства. Розгляд цього аспекту дозволить не лише поглибити розуміння впливу технологій на правосуддя, але й визначити виклики та перспективи, що супроводжують цей перехід у судовій практиці.

Виклад основного матеріалу. Розвиток і широке застосування електронних засобів і технологій у судочинстві є глобальною тенденцією світового розвитку останніх десятиліть, що використовується для полегшення та оптимізації різних аспектів юридичного процесу. Зокрема: сторони адміністративного судочинства можуть подавати документи

в електронному форматі, що збільшує ефективність процесу та зменшує час на розгляд справ; електронні сесії дозволяють взаємодіяти з судом без фізичної присутності; електронні засоби можуть використовуватися для збору, аналізу та збереження доказів під час досудового розслідування. На сьогодні суб'єкти адміністративного судочинства взаємодіють, використовуючи електронний документообіг, який охоплює зазначену взаємодію між ними. З правової точки зору, засоби комунікації не впливають на юридичну значущість сформованих електронних документів.

Необхідно зазначити, що проблематика надання доказів у межах електронного судочинства набуває надзвичайного значення в контексті повномасштабної війни, яку здійснює російська федерація проти України. У таких умовах, де відбувається вчинення воєнних злочинів, порушення принципів міжнародного гуманітарного права, агресії та геноциду, електронні докази стають ключовим елементом забезпечення правосуддя та встановлення відповідальності за вчинені злочини.

У ст. 3 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни передбачено мінімум зобов'язань сторін у разі збройного конфлікту щодо осіб, які не беруть активної участі в бойових діях. При цьому, є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; в) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; г) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні [2].

Встановлення фактів цілеспрямованого терору, масових убивств, окупації окремих територій країни, примусової депортації населення, викрадення людей і дітей потребують збирання, дослідження та подання до суду доказової інформації. У процесі доказування важливого значення набуває цифрова інформація, фіксація новітніми технічними засобами масштабів руйнувань, пошкоджених будинків, знищеної цивільної інфраструктури, жертв серед населення [3, с. 177–178].

Так, Кодекс адміністративного судочинства України відносить до доказів в адміністративному судочинстві будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутності обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги та заперечення учасників справи та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи. Також вказаним вище Кодексом передбачено види доказів, серед яких у ст. 99 визначено електронні докази як інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають

значення для справи, зокрема електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (зокрема й у мережі «Інтернет»). Електронні докази потрібно подавати в оригіналі або в електронній копії, на яку накладено електронний цифровий підпис відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Законом може бути визначено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу. Це нововведення дає право учасникам справи подавати електронні докази на паперових копіях, засвідчених у порядку, визначеному законом, але паперова копія електронного доказу не буде вважатися письмовим доказом (ч. 3 ст. 99 КАСУ, так як електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом (ч. 3 ст. 94 КАСУ) [4]. Це питання потребує законодавчого регулювання, так як процес впровадження електронних доказів тільки розпочинається у судових процесах, перетворення паперових (письмових) документів в електронний формат стає актуальною та невідкладною задачею для кожного суду. На даний момент законодавство ще не регламентує цей процес перетворення у форму електронного документа.

Щодо поняття «електронні докази», то А.Ю. Каламайко визначає їх як передбачені законом процесуальні форми залучення текстової, звукової та візуальної інформації, яка створена та збережена за допомогою технічних та програмних засобів [5, с. 129]. Варто зазначити, що електронні докази відрізняються від інших видів лише тим, що для їх відтворення необхідне використання відповідних технічних засобів. Вони існують у нематеріальному вигляді, їх можна переносити чи копіювати на інші джерела, при цьому не втрачаються їх основні характеристики. Також вони можуть існувати в декількох місцях одночасно, наприклад, якщо зроблено копію з телефона на інший пристрій, то така інформація буде міститися на двох пристроях [6, с. 176].

Використання електронних доказів характерно для всіх, без винятку, категорій адміністративних справ. Між тим існує заборона щодо надання переваги одному виду доказів перед іншими, що визначається принципом рівності у судочинстві. Тут варто зацентувати увагу, що застосування електронних доказів, в першу чергу, є вибором сторін у справі.

Особливу важливість набуває виокремлення специфіки електронних доказів, їхньої достовірності та прийнятності для суду. У контексті цифрового середовища необхідно розглядати питання цифрового підпису, методів збереження електронної інформації та технічних засобів забезпечення конфіденційності. Розуміння цих аспектів стає визначальним для забезпечення надійності та законності використання електронних доказів у судових процесах.

Тому важливо розуміти, що будь-який документ, що передається через систему пристроїв, проходить цілий ряд копіювань та їх передачу, що передбачено самим функціоналом мереж. В той же час під час оцінювання такого доказу суд має переконатися, що файл не змінювався під час такого копіювання та передачі за допомогою, наприклад, системи «Електронний суд» [7].

Чинне законодавство не визначає чітких правил стосовно збору, забезпечення надійності та дослідження електронних доказів, а також процедур ідентифікації осіб, відповідальних за розміщення такої інформації. У зв'язку з тим, що законодавець визначив лише загальні принципи застосування електронних доказів на практиці, то виникає значна кількість невизначеностей у їх використанні. Зокрема, виникає питання щодо визначення статусу доказу, як копії чи оригіналу, оскільки в законодавстві відсутні чіткі критерії для їх розрізнення. Ці докази, незалежно від того, чи це оригінали чи копії, можуть знаходитися на картках пам'яті або зовнішніх дисках. Тому, у даному контексті електронний документ визнається оригіналом, якщо він містить всі необхідні реквізити та електронний підпис автора.

Козинець І.Г. та Кравченко В.Я. акцентують увагу на тому, що для взяття судом до уваги електронних доказів необхідно правильно їх закріпити, що унеможливорює виключення під час розгляду суддею. Електронні докази мають бути належними, допустимими, достовірними і достатніми. У разі відсутності однієї з перерахованих особливостей доказів суд має право відмовитись брати до уваги доказ [6, с. 178].

Таким чином, варто зазначити, що електронні докази є інформаційними матеріалами, поданими у цифровій формі, які використовуються для підтвердження або спростування фактів у судовому процесі. Електронне судочинство охоплює використання інформаційних технологій у всіх аспектах судового процесу, включаючи подання позовів, обмін документами, електронні сесії суду, і вирішення справ у цифровому форматі. Завдяки електронному судочинству, судові вирішення можуть бути більш ефективними та доступними. Електронні докази дозволяють збільшити швидкість обробки справ, зменшити витрати на паперову документацію та полегшити доступ до інформації

для всіх сторін, включаючи учасників судового процесу та громадськість.

Між тим, при наданні електронних доказів у електронному судочинстві можуть виникати різноманітні проблеми, пов'язані з технічними, юридичними та етичними аспектами, а саме:

- достовірність доказів — визначення достовірності електронних документів та їхніх джерел може стати складним завданням, а відсутність чіткого механізму підтвердження надійності доказів може порушити їх юридичну значущість;
- дотримання конфіденційності — зберігання та передача електронних доказів може викликати проблеми, пов'язані з конфіденційністю та захистом особистих даних, а недостатня кібербезпека може призвести до несанкціонованого доступу до інформації, порушуючи приватність та безпеку;
- труднощі ідентифікації — у віртуальному середовищі складно забезпечити достовірну ідентифікацію осіб, які представляють докази. Проблеми можуть виникнути при визначенні авторства та законності отримання інформації;
- справедливість та рівність — принципи справедливості та рівності можуть бути порушені через нерівний доступ до технологій у сфері електронного судочинства. Зокрема, обмежена доступність електронних засобів для всіх учасників може створити нерівний доступ до судового процесу;
- зовнішні атаки та маніпуляції — електронні системи судочинства стають предметом ризику кібератак і спроб впливу на електронні докази, що, у свою чергу, вимагає впровадження вдосконалених заходів у сфері кібербезпеки та контрманіпуляції;
- недостовірність інформації — у цифровому оточенні дезінформація може легше поширюватися, що може впливати на надійність та достовірність представлених в електронній формі доказів.

Тому, для уникнення таких проблем варто розробити і впровадити чіткі нормативи, стандарти безпеки, а також постійне вдосконалення технологій та процедур у сфері електронного судочинства. Зокрема, що стосується нормативів та стандартів безпеки, то тут варто встановити чіткі норми та стандарти для ефективної перевірки ідентифікації учасників електронного судочинства, включаючи використання механізмів двофакторного підтвердження ідентичності, біометричних методів та шифрування для забезпечення максимального рівня безпеки та достовірності.

Розробка та впровадження стандартів шифрування для забезпечення конфіденційності даних та доказів означає створення та впровадження конкретних правил і методів застосування криптографічних алгоритмів для захисту конфіденційності інформації та доказів у електронному судочинстві. Шифрування забезпечує те, що дані залишаються

непридатними для розшифрування або доступу без необхідного ключа. Це, у свою чергу, спрямовано на запобігання несанкціонованому доступу, забезпечення конфіденційності і недопущення несанкціонованого розголошення інформації. Розробка та впровадження стандартів шифрування повинні визначати чіткі вимоги та процедури для забезпечення найвищого рівня захисту електронних даних та доказів.

Важливим також є введення відповідних норм з кібербезпеки для ефективного захисту від кібератак та забезпечення надійності електронних систем. Введення таких нормативів дасть можливість ефективного захисту від кібератак і забезпечення надійності електронних систем. Це може включати в себе впровадження заходів з протидії кіберзагрозам, встановлення стандартів безпеки для програмного та апаратного забезпечення, а також регулярне оновлення та тестування систем на вразливості. Основна ціль полягає в тому, щоб створити ефективний механізм захисту, який забезпечить надійність і стійкість електронних систем по відношенню до кіберзагроз.

Висновки та перспективи. Незважаючи на те, що електронне судочинство вносить значні покращення в судову систему України, є деякі аспекти, які потребують реформування для забезпечення його ефективності та успішності. Крім того, використання електронних доказів у судочинстві не лише відкриває нові горизонти у поданні та оцінці доказів, але й ставить перед судовою системою завдання визначення стандартів їхньої достовірності та невід'ємності відправної точки.

Враховуючи вказане вище, доцільно виокремити заходи, направлені на забезпечення ефективності діяльності електронного судочинства, а саме:

- постійно вдосконалювати технічну інфраструктуру та програмне забезпечення, щоб забезпечити безперебійну роботу системи, уникати збоїв та забезпечити захист від кібератак;
- забезпечити належне навчання та підтримку для всіх учасників судового процесу, включаючи суддів, адвокатів, сторін справи та громадян, що у свою чергу, допоможе збільшити ефективність та впевненість у користуванні електронною системою;
- приділяти особливу увагу захисту конфіденційної інформації та персональних даних у судових процесах, так як системи електронного судочинства повинні відповідати високим стандартам кібербезпеки та забезпечувати безпеку та захист від несанкціонованого доступу;
- постійно аналізувати та оновлювати процедури та правила користування електронною системою, так як вони можуть бути складними або неоднозначними, зокрема, за допомогою зворотного зв'язку від користувачів, для забезпечення їхньої ефективності та зрозумілості;
- забезпечити широкий доступ до електронного судочинства для всіх верств населення, включаючи тих, хто може мати обмежений доступ до технологій або обмеження у цифровій грамотності. Важливо розглядати можливість надання допомоги та підтримки для цих груп, щоб забезпечити їхню можливість використовувати електронне судочинство на рівних умовах з іншими учасниками судових процесів.

Отже, виконання зазначених заходів забезпечить рівноправний доступ до електронного судочинства, який є критично важливим для забезпечення принципів справедливості та доступності правосуддя в сучасному суспільстві.

Література

1. Рекомендація Rec (2001) 3 КМ РЄ державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій». Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28 лютого 2001 року. *Вища кваліфікаційна комісія суддів України: вебсайт*. 2001. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-2001-3.pdf> (дата звернення: 08.02. 2024).
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 08.02. 2024).
3. Шепітько В. Ю. Використання цифрової інформації в доказуванні воєнних та інших злочинів під час війни Росії проти України. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 177–182.
4. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top> (дата звернення: 07.02. 2024).
5. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2. С. 127–132.
6. Козинець І. Г., Кравченко В. Я. Окремі питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 173–177.
7. Електронні докази: як це працює в українських реаліях. *Юридична компанія «Армада»: вебсайт*. URL: <https://armada.law/blog/elektronni-dokazy-yak-tse-pratsyue-v-ukrainskikh-realiyakh/> (дата звернення: 07.02. 2024).

References

1. Rekomendatsiia Rec (2001) 3 KM RIe derzhavam-chlenam “Shchodo nadannia hromadianam sudovykh ta inshykh yurydychnykh posluh z vykorystanniam novitnikh tekhnolohii”. Ukhvaleno Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 743 zasidanni zastupnykiv ministriv 28 liutoho 2001 roku. *Vyshcha kvalifikatsiina komisiia suddiv Ukrainy: vebсайт*. 2001. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-2001-3.pdf> (date of access: 08.02. 2024).
2. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny vid 12 serpnia 1949 r. Konventsiiu ratyfikovano iz zasterezhenniamy Ukazom PVR URSR vid 03.07.1954. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiyni vebportal*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (date of access: 08.02. 2024).
3. Shepitko V. Yu. Vykorystannia tsyfrovoy informatsii v dokazuvanni voiennykh ta inshykh zlochyniv pid chas viiny rosii proty Ukrainy. *Aktualni problemy protydii zlochynnosti ta koruptsii: zbirnyk tez Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kharkiv, 17 liutoho 2023 r.). Kharkiv: Yurait, 2023. S. 177–182.
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2005. № 35–36, № 37. St. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top> (date of access: 07.02. 2024).
5. Kalamaiko A. Iu. Mistse elektronnykh zasobiv dokazuvannia ta okremi pytannia yikh vykorystannia v tsyvilnomu protsesi. *Pravo ta innovatsii*. 2015. № 2. S. 127–132.
6. Kozynets I. H., Kravchenko V. Ia. Okremi pytannia dokaziv ta dokazuvannia v administratyvnomu sudochynstvi na suchasnomu etapi. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 2. S. 173–177.
7. Elektronni dokazy: yak tse pratsiuie v ukrainskykh realiiakh. *Yurydychna kompaniia “Armada”: vebсайт*. URL: <https://armada.law/blog/elektronni-dokazy-yak-tse-pratsyue-v-ukrainskikyh-realiyakh/> (date of access: 07.02. 2024).